

УДК 11/12:2-423.79

Ю. А. Алексєєва, А. В. Кустов

Віра як форма ставлення людини до духовних цінностей на тлі есхатологічних переживань

В статті розглядаються питання віри як форми відносин особистості до духовних цінностей. Презентуються результати дослідження ставлення людей різного віку до таких питань, як Бог, душа, безсмертя, кінець світу, вищі сили, смертні гріхи. Розкриваються психологічні аспекти розуміння віри.

Ключові слова: віра, цінності, есхатологічні переживання.

Людині доводиться вирішувати проблеми різного змісту й рівня складності. Це побутові, сімейні, виробничі, інтимні проблеми, питання самореалізації та ін., що впливає на її самооцінку, рівень домагань, задоволеність собою і т. д. Поряд із вирішенням повсякденних проблем людина шукає відповіді й на духовні питання, які виходять за межі її конкретного життя і належать до категорії трансцендентного. До сфери трансцендентного належать «вічні питання», розкрити сутність яких дотепер не вдається: простір і час; ідеї Бога, кінця світу й безсмерття душі; вчення про смертні гріхи; уявлення про вищі сили і т. д. Трансцендентне передбачає, що ці питання по суті непізнавані, тому що є річчю в собі - чимсь, сутність і зміст яких за допомогою органів чуття, мислення, наявного досвіду недоступні для теоретичного пізнання й дані нам у формі віри.

Віру необхідно розглядати як комплекс когнітивно-емоційних установок, за допомогою яких особистість визнає значущі для неї факти, але не на основі знань і логічних висновків, а на базі власних бажань і надій. Таким чином, основною формою визнання змісту і смислу трансцендентного можна вважати віру, що є тригером (пускачем) формування певного комплексу ставлення

людини до вічних тем [1;2;3].

На протигагу трансцендентному у філософії існує поняття *іманентного* (буквально – той, що перебуває в руках), яке припускає, що невід'ємні властивості багатьох оточуючих нас предметів чи явищ пізнавані у зв'язку з можливістю використання досліджень, досвіду, умовиводів і, таким чином, доступні для теоретичного мислення. У зв'язку з цим процес пізнання на основі віри за своєю природою є результатом складних форм взаємодії іманентного й трансцендентного.

Вищезгадані питання, трансцендентні по суті, належать і до духовної сфери. Під духом розуміють частинку Бога, яка дає людині життя, енергію й зв'язує його з непізнаним світом до земної смерті й після неї. Нерідко під духовним розуміють також те, що ототожнюється із совістю, тому духовний розвиток – це здатність індивіда прислухатися до власної совісті, співвідносити свої вчинки й дії відповідно до її сигналів, і, таким чином, наближатися до Бога, добра, творчості, розуміння вічного життя, пошуку сенсу життя й існування. Духовна деградація відповідно - це придушення в собі духовного, відмова людини від боротьби з руйнівною силою смертних гріхів. Отже, духовне й трансцендентне – це всього лише «дві сторони однієї медалі»: перше визначає форми існування й взаємодії надособистісного, друге – границі пізнання вічних питань.

Психічне життя людини виникло й стало можливим завдяки взаємозв'язку двох основних мегасистем, які у філософії, соціології називають масовою й індивідуальною психікою. На рисунку 1 схематично подані основні елементи тієї й іншої інформаційних сфер. Різним формам суспільної свідомості й колективного несвідомого відповідають специфічні комплекси знань і образів різного ступеня усвідомленості, змісту й складності. У міру розвитку індивід із масової психіки здобуває різноманітну інформацію для задоволення своїх потреб, що визрівають, і, як посудина, наповнюється нею в різних пропорціях.

Одні знання довгий час сприймаються як нейтральні й неістотні, інші - стають актуальними, ще інші - базовими. При актуалізації або домінуванні певних уявлень у масовій психіці змінюється картина світу в індивідуальній психіці людини, її свідомості й несвідомій сфері.

Масова психіка			
Суспільна свідомість		Колективне несвідоме	
<i>Форми</i>		<i>Архетипи</i>	
Мистецтво	Наука	Герой	Трикстер
Мораль		Мана-особистість	Анімус-Аніма
Релігія	Міфологія	Бог	Мудрий старець
Соціальні атитюди		Кінець світу, Смерть	Душа
Індивідуальна психіка			
Свідомість, самосвідомість		Несвідоме	
<i>Основні сфери й функції</i>			
Мова й вербалізація		«Я», мотивація, автоматизми	
Контроль і самоконтроль		Особистісні комплекси	
Довільна регуляція, воля		Інтеріоризовані архетипи	

Рис. 1. Взаємозв'язок масової й індивідуальної психіки

Останніми роками в масовій психіці на рівні суспільної свідомості і, напевно, образів колективного несвідомого стали домінувати побоювання, пов'язані з ідеєю можливої загибелі людства. Ці погляди активно обговорюються й будуть ще довго обговорюватися в засобах масової інформації й повсякденному житті людей.

Людство у черговий раз вступило в есхатологічний (від грецького *есхатос* – кінцевий, останній) період розвитку, який актуалізує комплекси

релігійних і містичних поглядів про кінець світу, спокуту гріхів, загробне життя, долю Всесвіту й перехід людства в якісно інший стан. Байдушних до цих питань немає, оскільки що проблема стосується всіх, тому людство ще довге буде перебувати під «дамокловим мечем» інформації про можливу глобальну катастрофу.

Однак люди по-різному реагують на можливість загибелі людства. В одних, і їх мало, виникають *есхатологічні переживання*, що підсвідомо проявляються у формі нав'язливих думок і страхів смерті, спробах урятуватися у випадку катастрофи, в інших – у вигляді демонстративного скепсису й удаваної самовпевненості, ще в інших - у загостреному прагненні усвідомити питання, які належать до категорії духовних, зрозуміти, що буде з кожним із нас, якщо катастрофа такого масштабу все-таки відбудеться.

У зв'язку з цим ми наприкінці 2012 року провели дослідження, мета якого полягала у виявленні комплексів ставлення людей різного віку до базових трансцендентних проблем. Передбачалося, що на піку есхатологічних переживань у людей повинен посилитися інтерес до духовних питань. Збір матеріалу закінчився 21 грудня 2012 року, коли напруження в суспільній та індивідуальній свідомості було максимальним. Для вирішення поставленого завдання - вивчити систему ставлення людини до трансцендентних проблем залежно від віку - використовувався тест досліджень ставлення особистості до базових духовних проблем (ТДСОБДП), розроблений Ю.А. Алексєвою та А.В. Кустовим. Тест містить 15 питань і 5 основних варіантів уже готових відповідей, які респондентам пропонується оцінити у відсотках. Тест дозволяє оцінити ставлення людини до різних аспектів проблеми кінця світу, смерті й безсмертя душі, сенсу існування, уявлень про смертні гріхи й вищі сили. Оцінка запропонованих і готових відповідей у відсотках дозволяє виявити погляди людини або групи людей на основі механізму проекції. Чим актуальніша проблема для даної людини або групи, тим вища оцінка змісту тієї чи іншої

відповіді. Тест дозволяє виявити значущість тих чи інших аспектів ставлення особистості до трансцендентного на основі віри, під якою ми розуміємо *форму аутистичного мислення, що ґрунтується на бажанні й сподіваннях особистості*.

У дослідженні взяли участь 90 респондентів, з них: 30 осіб – молоді люди, середній вік яких становив 20,4 року, зрілі – 30 осіб, середній вік – 41,2 року; люди похилого віку – 30 осіб, середній вік яких становив 62,6 року.

Дослідження показало наступне.

Проблема кінця світу відображалася в декількох питаннях, які передбачали розглянути різні аспекти ставлення респондентів до апокаліптичних пророкувань: картини можливого кінця світу, факту появи цієї ідеї у свідомості людей, змін сенсу існування в ситуації можливого апокаліпсису.

Було з'ясовано, що, незважаючи на пристрасті, що розгорілися навколо цього питання, більшість респондентів усіх віків не вірять у можливість апокаліпсису найближчим часом. При цьому, заперечуючи такий результат розвитку подій, більшість респондентів погоджувалися з тим, що нам доведеться пережити зміну клімату й умов життя, вірили в те, що якщо глобальні катаклізми й відбудуться, то не так швидко. Істотної різниці в оцінках між респондентами різного віку ми не виявили.

Причинами апокаліпсису респонденти частіше називали природні катастрофи – можливість зіткнення Землі з великим астероїдом, мегаспалахи на Сонці. Інші альтернативні версії (апокаліпсис – результат завершення чергового експерименту інопланетян, перехід в інший просторово-часовий вимір, еволюційний стрибок у результаті генних модифікацій) оцінювали невисоко, але актуальність їх була більшою для людей зрілого віку.

Упевненість людей у можливості настання кінця світу й підготовка до нього в історії людства відзначалися неодноразово. Респонденти повинні були

відповісти на таке запитання: на чому, з їх погляду, ґрунтується ця ідея. Більшість респондентів погодилися, що ідея кінця світу є маніпуляцією, що використовується якимись впливовими групами людей для досягнення своїх політичних та економічних цілей. Це питання більш актуальним вважали молоді люди порівняно з особами зрілого й літнього віку. Молоді (56 %) порівняно із зрілими (24 %) і літніми (18 %) схилилися до думки, що визнання апокаліптичних ідей – наслідок сугестивності людини, яка посилюється у зв'язку зі страхом перед невідомим.

З'ясувалося, як респонденти ставляться до можливості зникнення людства у випадку глобальної катастрофи. Незважаючи на те, що для більшості, хто брав участь у дослідженні, це питання було неактуальним (молоді – 31 %, зрілі – 11 %, літні – 17 %) у цій ситуації віддали б перевагу смиренності, вважаючи, що змінити що-небудь уже не можна. Інші респонденти (зрілі – 34 %, молоді – 23 % і літні – 17 %) відзначали, що сподіватися в цьому випадку потрібно на краще й допомогу вищих сил.

Дослідження дозволило з'ясувати, що *питання про сенс існування людини*, особливо в умовах апокаліптичного стресу, актуальне для людей будь-якого віку. Сенс існування асоціювався у них із задоволенням основних базових потреб: самоствердження, самореалізації, збереження ідентичності, безпеки, пошуку сенсу. Для всіх респондентів (56 % - літніх, 55 % - зрілих, 45 % - молодих людей) актуальним було прагнення зберегти ідентичність – душевну рівновагу, позбавлену внутрішніх протиріч, мук совісті, невідповідності бажань і можливостей, невміння бути самим собою. Різниця в актуальності кожної з них все-таки залежала від віку респондентів. Наприклад, для людей літнього віку (літніх – 66 %, зрілих – 47 %, молодих – 38 %) найбільш актуальною є реалізація *потреби в любові* в широкому сенсі (до природи, близьких, тварин, дітей, батьківщини і т. д.).

Для респондентів зрілого віку більш актуальною була *можливість*

самореалізації, досягнення поставлених цілей. У молодих людей сенс існування більшою мірою (44% - у молодих і 22% - у літніх) визначався їх бажанням *завойовувати повагу й бути визнаними іншими.*

Таким чином, наше дослідження підтвердило відому думку про те, що сенс існування в різні періоди життя диктується різними потребнісними станами особистості. В узагальненій формі можна сказати, що людина впродовж життя *рухається екзистенціальними сходами* у такій послідовності: спочатку їй цікава слава, потім - творчість і наприкінці життя вона розуміє, що сенс існування полягає у переживаннях любові.

Вивчення ставлення до смерті й можливості існування душі виявило неоднозначні позиції респондентів.

Уявлення про душу у більшості респондентів (молоді – 56 %, зрілі – 58 %, літні – 75 %) пов'язані з традиційним поглядом на те, що *душа – безсмертна сутність, створена Богом* і постійно пов'язана з ним. Частина респондентів (молоді – 41 %, зрілі – 40 %, літні – 38 %) погодилася із твердженням, що *душа – це енерго-інформаційна копія особистості.* Інші, альтернативні, погляди на сутність душі (це наш астральний двійник, що живе в паралельному світі; душа – ноу-хау технологій інопланетян, які дозволяють здійснювати зв'язок людини з навколишнім світом Космосу) мали низький рейтинг і оцінювалися, як більш фантастичні порівняно з першими.

Дослідження показало, що *віра в безсмертя душі* в більшості людей не сформована. Частина респондентів погодилася з думкою, що було б прекрасно жити вічно, але ця ідея викликає сумнів. Про це свідчать відповіді респондентів, пов'язані також із думками з приводу страхів, які можуть виникати безпосередньо перед смертю, особливо при порушенні проблеми жалю за прожите життя.

Більшість респондентів (молоді – 61 %, зрілі – 77 %, літні – 62 %) погодилися, що *перед смертю люди бояться* того, що ніколи не побачать своїх

близьких і батьків. Страх смерті часто супроводжується думками про розставання з дітьми (у молодих – 61 %, зрілих – 66 %, літніх – 62 %). У частини респондентів (молоді – 45%, зрілі – 56%, літні – 43%) страх перед смертю супроводжується думкою про те, що вони не зможуть кохати й бути коханими. У зв'язку з цим ми зробили висновок, що страх смерті, який виконує також захисну функцію, нівелює віру людини в безсмертя душі.

Жаль - це переживання людини з приводу того, що вона не встигла щось зробити. Дослідження показало, що причиною незадоволеності прожитим життям може бути: у *молодих* (54 % - у молодих, у зрілих – 20 %, у літніх – 30 %) - усвідомлення власної пасивності й нерішучості, у *зрілих людей* (57 % - зрілих, молодих – 43 %, літніх – 27%) – схильність до стриманого вираження почуттів ніжності, любові, емоційної теплоти, які б допомогли додати більше радості їх близьким. Рівень переживань, пов'язаних із жалями з приводу прожитого життя у людей похилого віку був нижчим, ніж у зрілих і молодих людей.

Намагаючись знайти відповідь на запитання: чому на відміну від молодих і зрілих люди похилого віку рідше шкодують про прожите життя, ми дійшли такого висновку. Усвідомлюючи, що не можна виправити те, що не встиг зробити в минулому, індивід змушений оцінювати своє життя позитивно. І це когнітивне викривлення є наслідком психологічного захисту у відповідь на *переживання безпорадності перед необоротністю часу*. Цей різновид безпорадності можна розглядати як *варіант екзистенціальної фрустрації*.

Ставлення до смертних гріхів. У багатьох релігіях світу існує вчення про смертні гріхи – комплекси людських вад, залежність від яких призводить до хвороб душі й тіла. Стаючи їх рабом, людина втрачає можливість управляти своїм життям і вільно виражати свої почуття, у т. ч. любов до світу й до самого себе.

На рис. 2 схематично зображено 7 смертних гріхів людини, нижче для

більш повного розгляду проблеми наведена стисла характеристика їх деструктивної дії.

<i>Гнів</i>	<i>Гордіня</i>	<i>Блуд</i>
	<i>Заздрісність</i>	
<i>Зневіра</i>	<i>Жадібність</i>	<i>Обжерливість</i>

Рис. 2 Смертні гріхи людини

Гнів – емоційний стан, який при частому повторюванні призводить до формування таких рис, як брутальність, жорстокість, віроломство. У першому випадку поведінка людини проявляється в недобррозичливості, неповажному ставленні до чужих інтересів, у другому – у різкому, безжальному ставленні до людей, у третьому – у зловмисності вчинків, інтриганстві та ін.

Гордіня (чванство) – риса, що виражається зарозумілим ставленням до людей, їх знань і досвіду, схильності до самозвеличення, зневаги до культурних цінностей минулого й сьогодення. Супроводжується гордістю своїм суспільним становищем, належністю до певної соціальної групи або нації.

Заздрісність – риса, що проявляється ворожим ставленням до благополуччя, успіху, матеріальних, культурних та інших переваг або досягнень іншої людини. Генерує агресивні бажання й дії (дискредитувати, обмовити суперника), преднується із злорадством і лихослів'ям.

Зневіра (нудьга) – стан, в основі якого лежить байдуже-песимістичне світосприймання, втрата інтересів, захопленість якоюсь уявною нерозв'язною ситуацією. Відбувається дезактуалізація раніше значущих цінностей, що призводить до пасивності, самоти, іноді переживання безнадійності існування.

Обжерливість - надмірна пристрасть до їжі, залежність людини від тілесних задоволень. Жадібність до їжі поступово заступає інтерес до спілкування, роботи, самоосвіти, творчості, призводить до відмови від цінностей, необхідних для переживань радості та інших задоволень життя. Є основою хвороб тіла (частіше захворювань травної, серцево-судинної систем) і душевної спустошеності, що проявляється в смутку прихованій самодеструкції.

Блуд (розпуста) - невпинний пошук нових статевих партнерів і форм сексуальної взаємодії. Ця розпуста призводить до ненаситності сексуальних переживань, нездатності індивіда любити й поважати близьких людей, відповідально ставитися до сімейноподружніх стосунків та обов'язків.

Жадібність – вада, що має «дві сторони медалі»: *грошолобство* – пристрасть до предметів матеріального світу та їх універсального еквівалента – грошей - і *владолобство* – насолода від панування над іншими людьми. Обидві тенденції доповнюють одна одну. Влада дає доступ до грошей, гроші зміцнюють владу. Наслідком жадібності є те, що світ, відносини, почуття, навіть духовні цінності розглядаються індивідом з позиції їх купівлі та продажу.

Хоча погляди на смертні гріхи людини є важливою складовою частиною доктрин різних релігійних конфесій, інформація про них у наш час слабо відображена в суспільній свідомості. Ці питання дуже рідко обговорюються людьми в повсякденному житті.

Тому уточнення факторів, що є руйнівниками нашої душі, вивчення механізмів їх деструктивної дії на свідомість, особистість, тілесні процеси, на нашу думку, допомогли б раціонально вирішувати проблеми психопрофілактики психічних, психосоматичних розладів, особистісних девіацій, а також розробити діючі методи психогігієни, які б сприяли зміцненню психічного й духовного здоров'я людини.

Результати дослідження ставлення респондентів до смертних гріхів представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Комплекс ставлення респондентів до смертних гріхів

Смертні гріхи	Значущість гріхів відповідно до віку респондентів, %		
	молодий	зрілий	літній
Гнів	62	66	80
Гординя	67	58	70
Заздрісність	74	61	68
Зневіра	47	55	78
Обжерливість	37	39	64
Блуд	57	52	88
Жадібність	59	73	79

Незважаючи на те, що проблема смертних гріхів, як і саме поняття гріха, практично не озвучується й не обговорюється в засобах масової інформації, інтерес до цих питань у людини, як показало дослідження, досить великий. Особливо актуальні ці питання для людей літнього віку. Більш значущими із семи смертних гріхів для них є *блуд (розпуста)*, як відзначили 88 % респондентів цієї вікової групи, *гнів* (80 %), *жадібність* (79 %), *зневіра* (78 %) і *гординя* (70 %). Менш значущим у цій самій групі респондентів є такий гріх, як *обжерливість* (64 %).

У людей молодого й зрілого віку ставлення до смертних гріхів істотно не відрізнялося. Для них, порівняно з людьми літнього віку, менш значущими були такі гріхи, як *обжерливість*, *блуд* і *зневіра*. Однак молоді люди були більш чутливими до таких гріхів, як *заздрісність* (74 % - у молодих і 61 % - у зрілих людей) і *гординя* (відповідно 67 % і 53 %). Проте зрілі люди більш актуальними вважали такі вади, як *жадібність* (73 % - у зрілих і 58% - у молодих) і *зневіра* (відповідно 58 % і 47 %).

В оцінці наслідків, які спричиняють смертні гріхи для душі людини, ставлення респондентів розподілилися таким чином. Більшість обстежуваних,

незалежно від віку, погодилися зі стандартним трактуванням про те, що ставши на шлях гріховності, людина втрачає або не знаходить зв'язку з Богом. Однак були виявлені й вікові особливості ставлення до цього питання. Так, зрілі люди (зрілі – 68 %, молоді – 34 %, літні – 46 %) частіше вважали, що деструктивний вплив на душу людини виражається в неможливості виконувати своє *головне призначення – любити*. Вони ж частіше вважали, що хвороба душі проявляється у *втраті відповідальності індивіда* перед собою й іншими людьми. Основною деструктивною дією вад для душі люди похилого віку (літні – 71 %, молоді – 43 %, зрілі – 36 %) вважали неможливість досягнення щастя, задоволеності життям, соматичного комфорту.

Уявлення про існування вищих сил із найдавніших часів відображені в суспільній свідомості та колективному несвідомому в міфології, релігії, історичних фактах, матеріальній культурі багатьох народів світу. Респондентам пропонувалося висловити ставлення до цього питання, тобто хто ж, на їх погляд, є представником вищих сил, вищого розуму, вищих цивілізацій? Як і передбачалося, більшість респондентів, незалежно від віку, віддали перевагу Богові. І хоча інші, не менш фантастичні версії відповідей, мали невисокий рейтинг, респонденти зрілого віку погодилися, що вищими силами можуть бути представники інших цивілізацій Землі, які живуть під водою або всередині нашої планети, вони ж не виключають, що це можуть бути інопланетні істоти, які мають високий інтелектуальний та науково-технічний потенціал. Рейтинг цих версій (віра в них) у осіб молодого й літнього віку був значно нижчим.

Якщо припустити, що існування вищих сил – реальність, і що вони постійно або періодично присутні поряд із людською цивілізацією, респондентам пропонувалося відповісти на запитання: *які причини лежать в основі їх прагнення до співіснування з людьми?* Незважаючи на те, що в наборі відповідей розглядалося кілька версій, статистика свідчила, що респонденти не готові їх обмірковувати або не виявили до них інтересу, або сприйняли їх як

занадто фантастичні. Проте у групі зрілих людей (зрілі – 51 %, молоді – 27 %, літні – 23 %) переважала думка, що вищі сили контролюють питання нашої безпеки й виживання, захищають від космічних катастроф і можливості самознищення. Вони ж можливість спілкування із представниками вищих сил сприймають із більшим інтересом, ніж респонденти в інших вікових групах (зрілі – 54 %, молоді – 27 %, літні – 35 %).

Складаючи опитувальник, ми припускали, що есхатологічні переживання, що існують у суспільній свідомості й підтримуються зафіксованими випадками почастищення появи НЛО, природних катаклізмів (землетрусів, повеней, провалів у землі, ін.), можуть вплинути на зміну змісту звичних для людини понять (наприклад, батьківщина, патріотизм, любов і т. д.). У зв'язку з цим було запропоновано відповісти на запитання: яке значення на тлі того, що відбувається, респонденти вкладають у поняття «патріотизм».

Більшість респондентів (молоді – 55 %, зрілі – 71 %, літні – 68 %) погодилися, що під патріотизмом необхідно розуміти гордість людини за свою країну, історію, досягнення видатних співвітчизників, прагнення допомагати її розвитку та процвітанню, піклуватися про людей незалежно від їх національного й релігійного статусу.

Зрілі люди більшою мірою (зрілі – 59 %, молоді – 35 %, літні – 49 %), можливо не повністю розуміючи його зміст, висловили згоду з актуальністю поняття «*планетарний патріотизм*». Відповідь, яка відображала цю позицію, звучала так: «Потрібно звикати до думки, що Батьківщиною для нас є наша гарна й затишна планета, і тому гордість, турбота і любов повинні стосуватися саме цього «великого дому». Виходячи із цього, у двадцять першому столітті планетарний патріотизм поступово стане основою суспільної свідомості людей».

Цікавий ще один момент нашого дослідження. В один із варіантів відповідей розуміння патріотизму ми вклали націоналістичний зміст. Звучить

він так: «Патріоти – це ті, хто належить до титульної нації, шанує своїх героїв, віддає перевагу національним традиціям та звичаям, пишається своєю історією і об'єднувальною силою народу вбачає у домінуванні національної ідеї». У респондентів зрілого віку ця відповідь викликала відгук у 8 % випадків, у літніх – у 4 %, у молодих – в 38 % випадків.

Висновки. Результати й вивчення літератури, що стосується теми дослідження, дозволили зробити деякі узагальнення.

Одиницею віри є комплекс ставлення особистості до цінності, основу якої становлять емоційний і когнітивний компоненти. У кожного індивіда ці компоненти мають особистісно забарвлену ієрархію [4]. Емоційний компонент базується на переживанні значущості цінностей (у нашому випадку – духовних цінностей), когнітивний – на усвідомленні змісту, тобто розумінні утилітарності (оцінки очікуваної користі або шкоди) цінності й доцільності оволодіння нею (необхідності володіти, визнавати й керуватися як аксіомою, що не викликає сумніву). Таким чином, *віру необхідно розглядати як форму ставлення до цінності, яка ґрунтується не на логічних доводах, а на бажанні особистості без особливих сумнівів визнати її значущість і зміст.* Віра є наслідком проєктивних переконань індивіда про те, що очікуване (бажане - позитивне, корисне, оптимістичне, потрібне) реальне або у найближчому і далекому майбутньому відбудеться в передбачуваній формі.

На нашу думку, загострена потреба любити пов'язана у людей похилого віку, як не дивно, з переживаннями смерті, що наближається. У психіці кожної людини, на наш погляд, закладена *програма премортального* (від лат. mors, mortis – смерть) *таймера* – механізм проєкції, завдяки якому індивід приписує певний термін до закінчення власного життя, малює сценарій, що впливає на вибір мотивації поведінки та призводить до деієрархізації цінностей. Фрустрація у зв'язку з розумінням необоротності часу та його дефіциту до кінця життя, що залишилося, призводить до звуження спектра актуальних потреб

особистості. Це виражається, з одного боку, у зниженні інтересу людей похилого віку до одягу, побутових прикрас, матеріальних цінностей, самоствердження, самореалізації у професійній і службових сферах, з іншого – в активізації потреби у переживанні почуття любові в широкому сенсі. Можливо любов є також наслідком посилення релігійних установок людей похилого віку, що робить актуальними для них такі переживання, як співчуття, милосердя, прагнення допомагати суб'єкту любові, піклуватися про нього. Любов визначає тенденцію до самопожертви, самовідданості, вміння вибачати.

Чим обумовлений той факт, що, не визнаючи себе грішними, більшість людей похилого віку вважають проблему смертних гріхів надзвичайно актуальною? Відомо, що частина представників літнього й старечого віку мають схильність до моралізаторства. Цей *феномен вікової гіперморальності* має психологічну основу. Коментуючи негативні аспекти моральної поведінки в інших, людина ніби мінімізує їх у себе. Логіка її моралі приблизно така: якщо я говорю про моральність інших людей, то маю на це право, тому що мої вчинки і якості не можна назвати аморальними. З іншого боку, усвідомлення власної гріховності й неможливість виправити якісь ситуації в минулому змушують людей похилого віку, витісняючи істинні мотиви, переживати проблему гостріше, ніж респонденти більш молодого віку.

Дослідження також засвідчило, що вік є чинником, який впливає на процес ієрархізації цінностей, значущість і сенс яких у свідомості особистості мають специфічну й відносно стабільну конфігурацію в системі відносин. На ці процеси (вибору, ре – або деієрархізації цінностей і мотиваційних аргументів, прийняття рішень) впливають накопичені індивідом знання й досвід, зміна (розширення або звуження) спектра використовуваних розумових схем, значущість поточних потреб та існуючий, як правило, підсвідомо, відлік часу, що залишився до передбачуваного індивідом кінця власного життя.

Подальше дослідження феноменології віри дозволить краще вивчити

духовні (трансцендентні) аспекти формування особистості, розкрити особливості глибинних аспектів мотивації, можливість управляти цими процесами та психологічними механізмами, що лежать в їх основі.

Список літератури

1. Мясичев В. Н. Психология отношений / В.Н.Мясичев; под редакцией А. А. Бодалева. М. : Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж : НПО «МОД ЭК», 1995. - 356 с.
2. Фромм Э. Революция надежды. О гуманизации технологического общества. / Э. Фромм. - М. : Айрис - пресс, 2005.
3. Зинченко В. П. Психология доверия. / В.П. Зинченко. - Самара : Изд-во СИОКПП, 2001. – 104 с.
4. Грановская Р. М. Психология веры. / Р. М. Грановская. - СПб. : Питер, 2010. - 480 с.

Summary

The article sees the questions of faith as a form of relationship of the individual to spiritual values. The attitude of People of different age to such questions as God, the soul, immortality, the end of the world, a higher power, mortal sins were studied. Some psychological aspects of understanding the faith are defined more precisely.

Keywords: faith, values, eschatological experience.

Реферат

З'ясовано, що одиницею віри є комплекс ставлення особистості до цінності, основу якої становлять емоційний і когнітивний компоненти. У кожного індивіда ці компоненти мають особистісно забарвлену ієрархію. Емоційний компонент базується на переживанні значущості цінностей (у нашому випадку – духовних цінностей), когнітивний – на усвідомленні змісту, тобто розумінні утилітарності (оцінки очікуваної користі або шкоди) цінності й доцільності оволодіння нею (необхідності володіти, визнавати й керуватися як аксіомою, що не викликає сумніву). Таким чином, віру необхідно розглядати як форму ставлення до цінності, яка ґрунтується не на логічних доводах, а на бажанні особистості без особливих сумнівів визнати її значущість і зміст. Віра є

наслідком проєктивних переконань індивіда про те, що очікуване (бажане - позитивне, корисне, оптимістичне, потрібне) реальне або у найближчому і далекому майбутньому відбудеться в передбачуваній формі.

На нашу думку, загострена потреба любити пов'язана у людей похилого віку, як не дивно, з переживаннями смерті, що наближається. У психіці кожної людини, на наш погляд, закладена *програма премортального* (від лат. mors, mortis – смерть) *таймера* – механізм проєкції, завдяки якому індивід приписує певний термін до закінчення власного життя, малює сценарій, що впливає на вибір мотивації поведінки та призводить до деієрархізації цінностей. Фрустрація у зв'язку з розумінням необоротності часу та його дефіциту до кінця життя, що залишилося, призводить до звуження спектра актуальних потреб особистості. Це виражається, з одного боку, у зниженні інтересу людей похилого віку до одягу, побутових прикрас, матеріальних цінностей, самоствердження, самореалізації у професійній і службових сферах, з іншого – в активізації потреби у переживанні почуття любові в широкому сенсі. Можливо любов є також наслідком посилення релігійних установок людей похилого віку, що робить актуальними для них такі переживання, як співчуття, милосердя, прагнення допомагати суб'єкту любові, пілкуватися про нього. Любов визначає тенденцію до самопожертви, самовідданості, уміння вибачати.

Чим обумовлений той факт, що, не визнаючи себе грішними, більшість людей похилого віку вважають проблему смертних гріхів надзвичайно актуальною? Відомо, що частина представників літнього й старечого віку мають схильність до моралізаторства. Цей *феномен вікової гіперморальності* має психологічну основу. Коментуючи негативні аспекти моральної поведінки в інших, людина ніби мінімізує їх у себе. Логіка її моралі приблизно така: якщо я говорю про моральність інших людей, то маю на це право, тому що мої вчинки і якості не можна назвати аморальними. З іншого боку, усвідомлення власної гріховності й неможливість виправити якісь ситуації в минулому змушують людей похилого віку, витісняючи істинні мотиви, переживати проблему гостріше, ніж респонденти більш молодого віку.

Дослідження також засвідчило, що вік є чинником, який впливає на процес ієрархізації цінностей, значущість і сенс яких у свідомості особистості мають специфічну й відносно стабільну конфігурацію в системі відносин. На ці процеси (вибору, ре – або деієрархізації цінностей і мотиваційних аргументів, прийняття рішень) впливають накопичені індивідом знання й досвід, зміна (розширення або звуження) спектра використовуваних розумових схем,

значущість поточних потреб та існуючий, як правило, підсвідомо, відлік часу, що залишився до передбачуваного індивідом кінця власного життя.

Подальше дослідження феноменології віри дозволить краще вивчити духовні (трансцендентні) аспекти формування особистості, розкрити особливості глибинних аспектів мотивації, можливість управляти цими процесами та психологічними механізмами, що лежать в їх основі.